

تأثیر زمینه بر آرایه‌های تزئینی در ابنیه مذهبی هند

نمونه موردی: آرایه تزئینی به شکل گاو

زهره شیرازی

کارشناس ارشد معماری منظر
zohreshirazii@yahoo.com

این مقاله برگرفته از طرح تحقیقاتی "تأثیر متقابل هنر ایران و هند" و برداشت‌های میدانی سفری مطالعاتی است که در سال ۱۳۹۱ توسط مرکز پژوهشی نظر برگزار شد.

چکیده

زمینه خاص هر تمدن کهن، از جنبه‌های کالبدی تا فرهنگ و تاریخش، آن را از تمدن‌های دیگر متمایز می‌سازد. زمینه و مکان مخصوص به سرزمین هند، پایه این تمدن متفاوت است و نمود آن در ابنیه تاریخی به چشم می‌خورد. به طور قطع مهم‌ترین بناهایی که در هند باقی مانده مانند دیگر تمدن‌های بزرگ، بناهای مذهبی است. اقلیم غالب گرم و مرطوب، به عنوان یک وجه از زمینه، امکانات نسبتاً فراوانی را در اختیار مردمان این سرزمین قرار داده است. زمینه طبیعی حاصلخیز و سرسبز هند، بخشش زیادی برای مردمانش داشته که یکی از مهم‌ترین عوامل در خیال‌پردازی زیاد و بازداشتن آنها از مبارزه و تلاش سرسختانه برای ادامه زندگی به شمار می‌رود. بستر طبیعی برای شکل‌گیری و رشد زمینه اجتماعی و فرهنگی مردم، متعادل بوده و وابستگی شدید نوع زندگی آنها به زمینه، حتی در این دوران نیز دیده می‌شود. حال پرسش اینجاست: زمینه و بستر چه تأثیری بر خلق نقوش و آرایه‌های تزئینی بناهای مقدس، به عنوان مهم‌ترین نمونه برای معرفی تمدن خاص این سرزمین، داشته است؟ آرایه‌های تزئینی و نقوشی که با توجه به مشاهدات میدانی در بناهای مقدس چند شهر مختلف هند مربوط به دوره‌های تاریخی مختلف دیده شد، در نگاه اول نمود خارجی آن معمولاً تکراری و مشابه به نظر می‌رسد. گاو از اشکالی است که در بناهای مذهبی به صورت نقاشی یا مجسمه و نقش برجسته بسیار دیده می‌شود و به همان نسبت در منظر زنده امروز شهرها نیز حضور دارد. با ریز شدن در این آرایه متوجه می‌شویم صرفاً جنبه تزئین ندارد و جلوه‌های گوناگون آن معنی خاص دارد که در هر نقطه از هند نیز با توجه به زمینه اجتماعی-فرهنگی و مذهبی، تفسیر و میزان تقدس آن متفاوت می‌شود. این مقاله با فرض تأثیر زمینه و بستر در به وجود آوردن آرایه‌های تزئینی در بناهای مذهبی هند و نقش اساسی عناصر طبیعی به صورت نمادی از قدرت بالاتر و تکرار آنها به شکل اصلی، تلاش دارد تا از طریق مشاهدات میدانی و مطالعات کتابخانه‌ای به این نتیجه احتمالی برسد حیوانات، گیاهان و عناصر طبیعی زیادی در زمینه و بستر وجود دارد که عیناً در نقوش و تزئینات بناهای مقدس ادیان مختلف هند، البته با تعاریف مختلف، تکرار می‌شود. این تکرار در طول زمان تأییدی بر مقدس بودنشان است که به طور حتم برگرفته از زمینه و بستری است که شکل‌دهنده تمدن خاص این سرزمین است.

واژگان کلیدی

هند، مذهب، زمینه، بنای مقدس، آرایه تزئینی، نقش گاو مقدس.

مقدمه

هر گروه اجتماعی در زمان شکل‌گیری اولیه و در طول زمان، با توجه به منطقه استقرار و بستر سکونتش، با تلاش در جهت کشف چگونگی برقراری ارتباط با زمینه، شکل می‌گیرد. با گذشت زمان و تجربه عملی، هماهنگ‌شدن با زمینه و بستر زندگی، بهترین روش برای ادامه حیات شناخته می‌شود و تدریجاً عناصر طبیعی و اقلیم که پایه و اساس شکل‌گیری زندگی مردم و زمینه اجتماعی و فرهنگی هر جامعه به شمار می‌روند، برای انسان با ارزش خواهد شد؛ به طوری که به تلاش برای کشف قوانین حاکم بر آن جهت زندگی بهتر می‌انجامد.

تهدیدها یا پادشاهی‌هایی که از محیط بیرون می‌گیرد، برایش مهم و مقدس خواهد شد، آن را نشانه‌ای از قدرت برتر می‌بیند و گاه این تقدس تا مرز تبدیل آن‌ها در قالب خدایان گوناگون نیز، پیش می‌رود.

تزئین و آرایه به عنوان یادگارهایی که از گذشته به جا مانده، از منابع مهم برای شناخت طرز تفکر و عقاید پیشینیان است. نمادهای تزئینی یا تزیینات نمادین به عنوان یکی از ابزارهای معرفت و روشی برای بیان و ماندگار کردن عقاید یک ملت است. در واقع نقوشی که هم‌اکنون ما به عنوان تزئین بنا می‌شناسیم، برای سازندگان آن مفهومی فراتر داشته و صرفاً برای زیباتر شدن الحاق نشده است. همه مذاهب دارای نمادهایی هستند که عدم شناخت آن‌ها، هنر و تزئینی که از ایشان به جا مانده را بی‌معنی و شاید خرافی به نظر برساند.

هنر مذهبی از مهم‌ترین جلوه‌های هویت هر تمدن کهن است و مذهب، به عنوان مهم‌ترین بخش زندگی یک انسان سنتی، هنوز هم در جامعه هندی قدرت بسیاری دارد. از طرف دیگر در هند، هنوز روند شروع زندگی بشر تا متمدن شدن او دیده می‌شود. لازمه فهم صحیح و کامل مفهوم نمادها در نقوش و علل به کارگیری آن‌ها، آگاه شدن از نوع تفکر و دید انسان هندی است که گاه با گذشته ایرانیان باستان نیز مرتبط است. از روزه‌های ورود به نوع تفکر و عقاید مذهبی ایشان، بررسی معابد و تزیینات آن با نقوشی است که مقدس شمرده می‌شود. نقوش نمادین برگرفته از بستر و زمینه زندگی مذهبی - اجتماعی مردم هند است. نقش گاو که یکی از پرتکرارترین عناصر موجود در معبد هندویی است حضور پررنگی نیز در زندگی مردم دارد.

فرضیه

آرایه‌های تزئینی ابنیه مذهبی هند به عنوان مهم‌ترین نماینده این تمدن، طی قرون مختلف، برخاسته از زمینه و بستر سرزمین هند است.

وابستگی حیات مادی و معنوی بشر به زمینه

همراه شدن با طبیعت، لازمه زندگی بشر است و انسان حکیم، سازگاری با طبیعت را هدف اولیه خود برای ادامه حیات قرار می‌دهد. از طرفی، ایجاد رابطه اجتماعی و تداوم آن برای بهتر شدن زندگی فردی، بدون ایجاد صلح و آرامش بین انسان و طبیعت ممکن نیست. بنابراین برقراری رابطه اجتماعی اولیه برای شکل‌گیری یک تمدن بزرگ، نیازمند برقراری صلح با طبیعت و بستری است تا زندگی اجتماعی در آن شکل بگیرد. انسان برای کسب صلح و هماهنگی با طبیعت باید در حالت تعادل با عرش، و در نهایت با سرمنشأ و منبع همه موجودات به سر برد. کسی که با خداوند در حالت صلح و آشتی است با مخلوقات او، اعم از طبیعت و انسان نیز در حال صلح و آرامش به سر می‌برد (نصر، ۱۳۷۹: ۱۸۶).

این بینش عرفانی در طول تاریخ در جوامع مختلف و در میان اقوام گذشته وجود داشته و تکرار شده است. به طوری که حیات مادی و معنوی بشر همواره در ادامه روند زندگی نیاکانش و نحوه برقراری ارتباط آن‌ها با بستر زندگی‌شان بوده است. نیروهای طبیعی لازمه ادامه زندگی او بودند و از تهدیدها یا فرصت‌های طبیعت که باعث خوشبختی یا بدبختی می‌شد، واهمه داشته است.

انسان اولیه با بحران‌های اصلی و اساسی زندگی یعنی ولادت، بلوغ، زناشویی، گرسنگی، بیماری و بالاخره مرگ روبرو بوده است. انسان اولیه مذهب ساده داشته و در مواجهه با انواع بحران‌ها در زندگی فردی یا اجتماعی، مظاهر قوای طبیعت را پرستش می‌کرده و به عادت طبیعی و غریزه اجتماعی متوسل به خدایان یا اسطوره‌های طبیعی می‌شده است.

به طوری که جوامع کشاورز خدایانی را نیایش می‌کردند که با حاصلخیزی و باروری پیوند داشت. به نحوی که جلوه‌های مختلف طبیعت در معابد قدیمی به وضوح دیده می‌شود. انسان ابتدایی مظاهر خیر مانند خورشید و ماه و ستارگان را می‌پرستید و خدای باران و رودهای پرآب داشت.

تمدن‌های بزرگی که تاکنون برجا مانده است، هویت و ویژگی‌های خاصی دارد که مردمانش با آن شناخته می‌شوند. این هویت، مهرون رابطه صحیح با زمینه ویژه آن مکان است. کالبد بستر، نوع اقلیم و خاصیت هر مکان در طول زمان بر نوع زندگی و روابط اجتماعی و فرهنگ و در نتیجه تاریخ آن تأثیر می‌گذارد و زمینه‌ساز تفاوت تمدن‌ها می‌شود. «سوافیلد» می‌گوید هویت منطقی‌ای وابسته به خصوصیات خاص مکان است که مسائلی را درباره محیط مادی و اجتماعی به ما گوشزد می‌کنند.

این همان چیزی است که مکان، هنگامی از آن برخوردار است

هندویی یکتاپرستانه، علل گوناگونی دارد که همه آن‌ها برخاسته از نیازهای گوناگون اقوام مختلف است. از نظر تاریخی این تکثر ناشی از جلوه‌های بی‌شمار متعالی از خداوند است. تکرار در هنر این سرزمین، نتیجه تعالیم دینی است (برگرفته از کوماراسوامی، ۱۳۸۴: ۱۵۶). نقش مقدس، نماد نیرویی مقدس است که باید به بهترین شکل نمایش داده شود.

گاو، آرایه‌ای مقدس

گاو به همان نسبت که در زندگی مردم مهم و مفید است، در نقوش مقدس هند جایگاه ویژه دارد و هم‌ردیف خدایان آورده می‌شود. حیوانات به سبب دارا بودن ریخت‌های گوناگون، حرکات و رنگ‌های مشخص و از جهت روابطی که با انسان دارند، بیشترین اهمیت را در دانش نمادپردازی یافته‌اند. ریشه این نماد با توت‌م پرستی و پرستش حیوانات، پیوندهای بسیار نزدیک دارد. نمادپردازی هر حیوان، با توجه به وضعیت خاص آن در طرح‌های نمادین و زمینه‌ای که در آن تصویر شده متفاوت است (سرلو، ۱۳۸۸: ۳۵۰).

این نقوش، ماندگارترین پدیده‌ای است که فرهنگ و هویت هر قوم را با معانی متفاوت، به نمایش می‌گذارد (تصویر ۱). تقدس و پرستش گاو به عنوان حیوانی رام‌شده که حیات بسیاری از جوامع بدان وابسته است، به شیوه‌های مختلف، تقریباً در تمام ادیان و تمدن‌های کهن وجود داشته است. در باور بسیاری از مذاهب ابتدایی، گاو اولین حیوانی بوده که به دنیا آمده است. خصایص جغرافیایی و اقلیمی هندوستان از جهت تنوع حیوانات و گیاهان خاص و بی‌مانند است. این که هنوز پاره‌ای از هنوز^۲ طبیعت را خدا می‌دانند، بی‌شک از نحوه عبادت و پرستش دوره‌های بسیار کهن است.

به هر حال این عقیده که سایر موجودات از خدای یکتا به وجود آمده و به ذات وی برمی‌گردند، برای مقدس دانستن جهان طبیعی نزد هندوان کافی تلقی می‌شود. گاو ماده از حیواناتی بوده که به جهت مذهبی برای هندوان مهم است. از دوران قدیم گاو ماده را در هند مظهر چندین خدا می‌دانسته و به عنوان الهه می‌پرستیدند. علت اساسی چنین عقیده‌ای ظاهراً به جهت بی‌آزاری و سودمندی برای بشر است (جلالی نائینی، ۱۳۷۵: ۵۱۰).

گاو با زندگی شهرنشینی مردم بسیار عجین شده و هنوز یک حیوان مقدس است. حتی قشر فرهیخته نیز بدان توجه دارند. هندیان همیشه به حفظ باورهای کهن و کاربرد این باورها، گاهی با تحریف در طول زمان، در نظرات فلسفی نو و شرایط جدید اجتماعی، تمایل دارند (ایونس، ۱۳۸۱: ۹). در

که به محل خود تعلق دارد نه به جای دیگری. برای درک هویت هر مکان دو معیار اصلی باید در نظر گرفته شود: اول، فرآیندهای طبیعی منطقه؛ یعنی، طبیعت چه چیزی در آنجا نهاده است و دوم، فرآیندهای اجتماعی؛ یعنی مردم چه چیزی آنجا نهاده‌اند (سوافیلد، ۱۳۹۰: ۲۳۴).

با توجه به این که همواره انسان برای تولید و به‌وجود آوردن اشیاء از اطرافش ایده می‌گیرد و زمینه اطرافش هم آفریده خداست، پس ما نمودی از تقلید و تکرار خلقت، در سطح پایین‌تر را دوباره می‌بینیم. چون انسان خلیفه خداست و آفرینش‌های او نیز باید تقلید و بازتاب و در ادامه آفرینش خداوند باشد و با همان هدف و مقصود صورت گیرد (جلالیان، ۱۳۸۹: ۱۱).

به بیان دیگر، هر تمدن کهن، پس از این که نیازهای زیستی اولیه‌اش تأمین شد، به دنبال کشف قدرت ماورائی، به اصلی‌ترین و واضح‌ترین نشانه، یعنی بستر اطرافش، که آفریده خداوند است، توجه می‌کند و در هر دوره، با توجه به نوع برقراری ارتباط و گستره فهم و امکانات به وسیله خلق نمادهای مختلف و برگرفته از پیرامون، آن را بیان کرده است.

هنر مذهبی هند در رابطه با بستر

نکته‌ای که در سرزمین هندوستان بسیار محسوس است، پایبندی زیاد مردمان به مذهب است. معابد کوچک و بزرگی که در کوچه و خیابان دیده می‌شود از یک درخت کوچک مقدس تا معبد عظیم سنگی حجاری شده مؤید این مطلب است. در و دیوار بناهای مقدس با نقوش گیاهی، انسانی و بیش از همه نقش حیوانات، تزئین شده که برخاسته از زمینه زندگی مردم است؛ چنانکه به‌گونه‌ای شگفت‌آور زندگی حیوانات با زندگی روزانه آن‌ها پیوند خورده است.

اعتقاد به حیوانات مقدس که در زندگی روزمره آنان نیز وجود دارد در بناهای مقدسشان جلوه‌گر شده است. بنابراین هنری که در خدمت مذهب بوده، متأثر از زمینه‌ای است که حیوانات در آن نقش مهمی دارند و ما آن را در معابدشان به صورت نقاشی، نقش برجسته و پیکره می‌بینیم. البته حضور این نقوش در معابد معنایی فراتر از ظاهر جسمانی داشته و به صورت نمادین دارای نقش مقدس و قدرت ماورایی است.

در واقع نقش یا پیکر حیوانات مقدس تمثیلهایی از حقیقت و ارزش‌های ماورایی هستند که جسمیت یافته‌اند. کثرت حضور، تکرار و زیبایی نقش حیوانات، بر ارزشمند بودن آن نزد ایشان تأکید می‌کند. در عین حال که ظاهر مادی نقوش اصل نیست، ولی زیبایی و کمال ظاهری بسیار مهم است. «کوماراسوامی» معتقد است تکثر صورت‌های تمثال، در کیش

تصویر ۲. جدا نبودن زندگی گاو از زندگی شهری مردم هند. ادیپور، هند. عکس: سمانه رحمدل، ۱۳۹۱.

هند شاهدیم این حیوان چگونه بر نوع زندگی، روابط اجتماعی و حتی رانندگی‌شان، تأثیر فراوان گذاشته است. شیرش برای نیازمندی همگانی کافی است. رانندگی مردم در این سرزمین با نظم پیچیده‌اش، آمیخته با حرکت گاو در معبر عمومی شهرشان است (تصویر ۲).

گاو در اجرای مراسم مذهبی نقش مهمی را ایفا می‌کند و در ابنیه مقدس، نمادهای زیادی از این حیوان در حالات مختلف، دیده می‌شود. با این وجود آرایه گاو به عنوان نقش مقدس معابد بسیار متفاوت با آن حیوانی است که در شهر دیده می‌شود. این نقش به عنوان تزئین، فقط در ظاهر با حیوان گاو یکی است. اساساً نقوش حیوانی در هنر اساطیری، جهات زمینی را در خود نشان نمی‌دهند (مددیور، ۱۳۷۱: ۱۴۸).

جنبه ماورایی و مقدس آن، که در طول زمان زندگی مردم این سرزمین را بدان وابسته کرده، علت حضور گاو در معابدشان است (تصویر ۳). در واقع تجلی صفات الهی در مرتبه مادی آن را مقدس کرده است. نماد سواستیکا^۳ بر نقوش گاو تلاشی برای تقدس‌بخشی و تکریم این حیوان است. ستایش گاو در تمدن‌های مختلف که هریک برگرفته از زمینه‌های متفاوت

تصویر ۱. گاو به عنوان حیوان مقدس در نقوش برجسته معابد غاری الورا. اورنگ‌آباد، هند. عکس: پدیده عادلوند، ۱۳۹۱.

هستند، جلوه‌هایی گوناگون دارد.

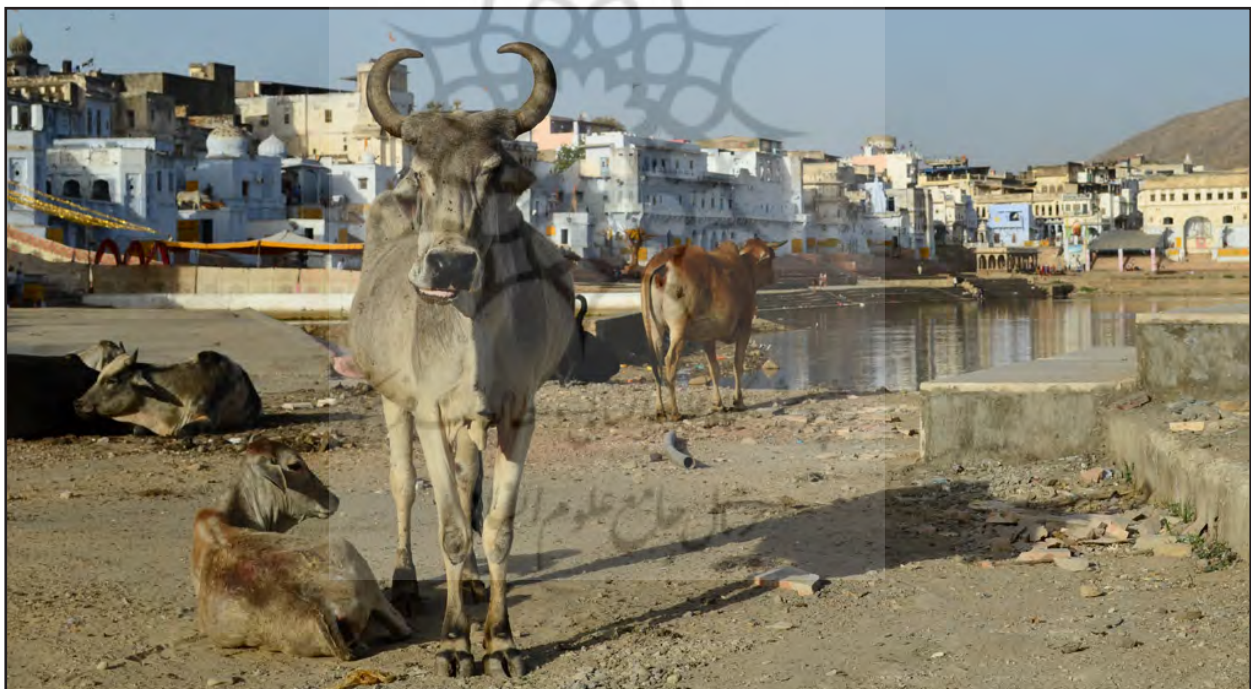
گاو ایرانی، گاو اسپانیولی و گاو هندی هر سه مقدس هستند، ولی در هرکدام نوع نگاه به آن و بازتابش در بین مردم آن تمدن متفاوت می‌شود. گاو در هند، "توتم" بوده و امروز در قالب حیوانی مقدس است که گوشتش را نمی‌خورند، "توتم" تجلی‌گاه روح جد بزرگ بوده و خوردن گوشت "توتم" بر پیروانش حرام است (مبلغی آبادانی، ۱۳۷۳: ۲۱۹).

تصاویر زیادی از گاو بر انواع هنرهای دستی هند چون ظروف، اشیاء و پارچه‌ها دیده می‌شود. از آنجا که بخش عمده‌ای از زندگی ساکنان هند از گذشته‌ها تاکنون وابسته به کشاورزی و حیات حیوانات بوده و در جامعه امروز هند نیز هنوز از گاو برای تأمین آذوقه، سوخت، مرکب و بارکشی استفاده می‌شود، بنابراین مفهوم گاو و علت تقدس آن ریشه در نوع زندگی‌شان دارد (تصویر ۴). حیواناتی که "صفت خیریت" را منتقل می‌سازند، جاودان و مظهر صلح هستند (شوان و دیگران، ۱۳۸۳: ۹۹). به بیان دیگر، اسباب خیر بودنش دلیل مقدس شدنش است. هندوان گاو ماده را که از همه حیوانات مقدس‌تر است، مظهر تمامی خدایان می‌دانند و هرچه از جسم آن حیوان باشد را مقدس می‌شمارند. ایشان معتقدند گاو ماده در اعلا علیین مقامی عالی

تصویر ۳. گاو مقدس سپید و مرکب شیوا، مدخل معبد شیوایی، جیپور، هند. عکس: زهره شیرازی، ۱۳۹۱.

تصویر ۴. نقش گاو در زمینه طبیعی هند و زندگی وابسته به کشاورزی. پوشکار، هند. عکس: زهره شیرازی، ۱۳۹۱.

بین برهما و شیوا نزاعی درگرفت، برهما، شیوا را متهم به بعضی افعال کرد که مطابق واقع نبود. گاو در آن جا شهادت باطل داده و دروغ گفت، شیوا دهان او را لعن کرد و فقط آن عضو او نجس گردید (حکمت، ۱۳۳۷: ۳۰۰). همچنین در آیین هندو، روحانیون جادوگر که برهما

دارد، برهما، گاو و برهما را در یک روز خلق کرده و هر دو را متساویاً مقدس قرار داد، از این رو کشتن گاو همان قدر گناه دارد که کشتن برهما. تمام فرق و طبقات هندو آن را می‌پرستیدند و خوردن گوشت او را مانند خوردن گوشت انسان گناه کبیره می‌شمارند. ولی دهان او را ناپاک می‌دانند. روایت می‌کنند وقتی

نیروی تولید مثل است. گاو سیاه، مرکب یاما، الهه مرگ (هال، ۱۳۸۳: ۸۵ و ۸۸) و گاو ماده (Cow) مادر کبیر است. همه ایزدبانوان ماه نقش روزی‌دهی دارند. گاو ماده هم آسمانی است و هم مربوط به جهان زیرین (تصویر ۵). همچنین، ترکیب گاو با خدایان ارزش و مفهوم متفاوتی بدان می‌دهد، به‌طور مثال زمانی که ایزدبانوان ماه بر گاو نر سوارند، منظور رام کردن طبیعت نرینه و حیوانی می‌شود (کوپر، ۱۳۷۹: ۳۰۰؛ تصویر ۶).

در آیین بودایی که سرآغازش از کشور هند بوده، گاو مهم می‌شود آنچنان‌که در هندوئیسم حضور داشته است. تولد بودا با نمادهایی چون گل نیلوفر آبی (لوتوس)، گاو نر یا فیل تصویر شده است (کوماراسومی، ۱۳۸۲: ۷۴). مسلمانان هند خوردن گوشت گاو میسر را به گاو ترجیح می‌دهند که این امر تأثیرپذیری مذاهب را از یکدیگر نشان می‌دهد. البته تقدس گاو در بین پیروان مذاهب هندو مهم‌تر از سایر مذاهب در هند است و آوردن آرایه گاو در ابنیه مذهبی عین مذهبشان است. همان‌طور که گفته شد، انواع گاو که در زمینه و طبیعت وجود داشته به مرور زمان، با نیازهای مردم یکی شده و به شکل نمادی مقدس گاه از ترس یا کرامت ستایش شده است. گاو از استعاره کوه تا مرکب خدایان، نماد تولد فردی آسمانی تا زایش و ادامه نسل، یا شیوع بدیختی، بیماری و مرگ، به عنوان یک آرایه آسمانی در بناهای مذهبی هندوان ظاهر شده و با معانی گوناگون در مکان

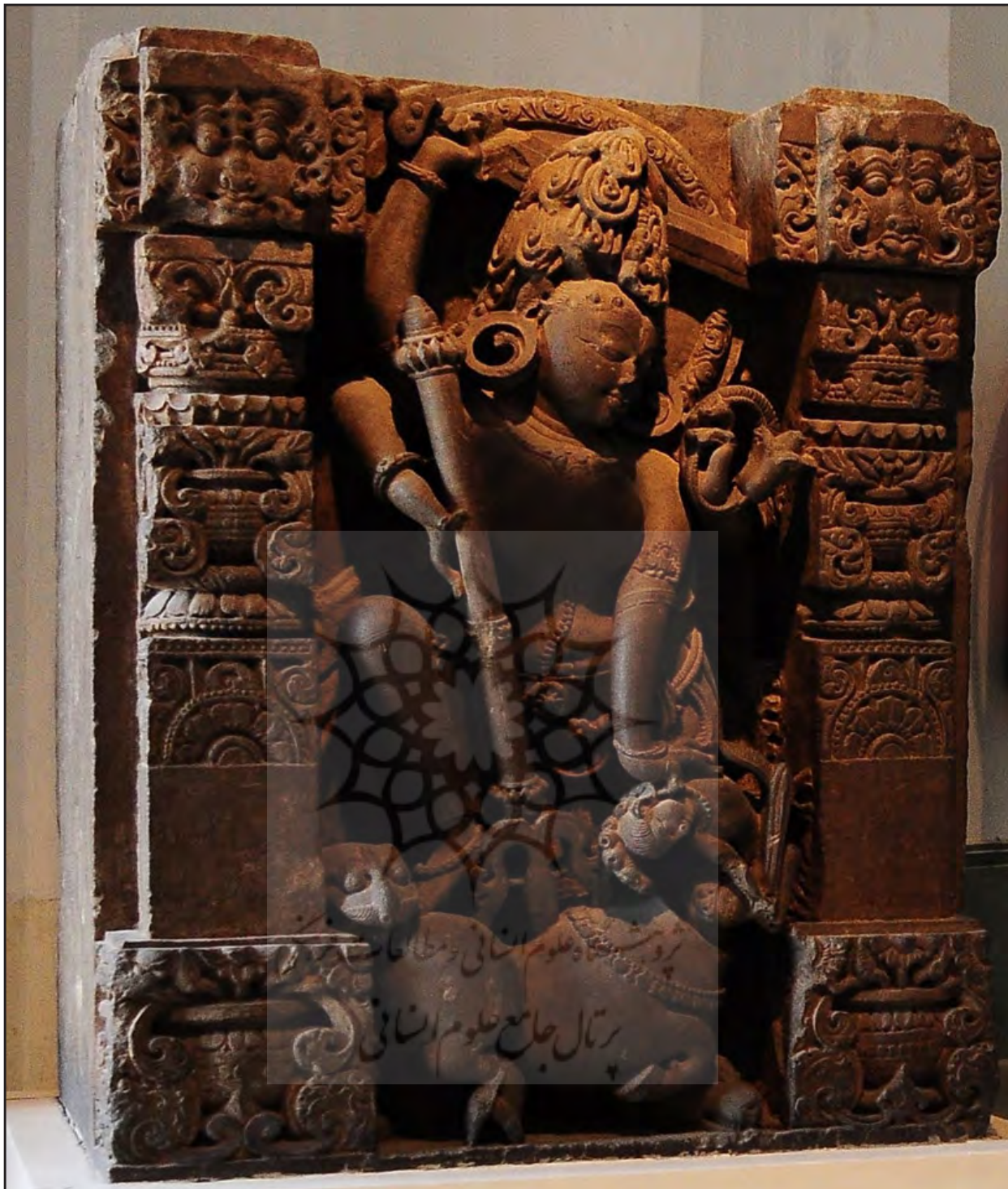
نام دارند، دستور و آداب قربانی را می‌دانند و حق دارند آن را شخصاً یا توسط نمایندگان مخصوص خود عمل کنند و پاداش را که غالباً حیوانات گرانبها و یا یک یا چند گاو است دریافت دارند. در سرود شماره ده کتاب دهم "ریگ ودا" آمده است که، در مقابل یک گاو که به برهمن داده شود، تمام گیتی پاداش داده می‌شود (مبلغی آبادانی، ۱۳۷۳: ۲۱۰).

نقش گاو در حالات مختلف دیده می‌شود؛ گاو نر، گاو ماده، گاو شاخ‌دار یا بدون شاخ، کوهان‌دار یا بدون کوهان، سفید یا سیاه، نیم‌تنه گاو و ... تکرار این نقش تزئینی به عنوان یک نماد، تأییدی بر ارزش والای آن نزد مردمانی است که بدان تقدس بخشیده‌اند. فرقه‌های مختلف هندو گاو را بنابر دلایلی محترم می‌شمارند؛ چنانکه کریشنا در آغاز عمر به شبانی و گاو‌داری مشغول بوده و در آیین شیوا گاو نر ناندی (Nandi) به عنوان مرکب شیوا ستایش می‌شود (حکمت، ۱۳۳۷: ۳۰۱).

مشهور است "کریشنا را با دختر گاوینی معاوضه کردند و او میان گاو‌داران بزرگ شد. "گو" (به معنای گاو) در القاب کریشنا، نشان از اهمیت این حیوان در بین هندوان است. الهه‌ای که نگهبان دام‌ها و مورد توجه و ستایش مردمان قوم راجپوت (قوم دلاور و جنگجو) واقع می‌شود و به نام‌های "گوپال"، "گوبند" و ... معروف بوده است" (اعظم لطفی، ۱۳۹۰: ۲۲۰ و ۲۱۷). مرکب شیوا در مدخل معابد شیوایی یک گاو سپید و کوهان‌دار است. گاو نر (Bull) نماد جنس نرینه در طبیعت یعنی قدرت و

تصویر ۵. آبی که از دهان گاو مقدس ماده به دریاچه کوچک می‌ریزد به صورت نمادین مقدس می‌شود. دریاچه مقدس پوشکار، هند. عکس: زهره شیرازی، ۱۳۹۱.

تصویر ۶. ایزدبانوی ماه سوار بر گاو نر، نمادی از رام کردن طبیعت نرینه و حیوانی. موزه آلبرت، جیپور، هند. عکس: زهرا عسکرزاده، ۱۳۹۱.

از هر تمدن می‌شود. به عقیده «ژاک دریدا»^۵، در این مفهوم "هیچ چیز بیرون از متن وجود ندارد"، ویژگی‌های ادراک شده همه آسمانی‌اند، که مرتبط به زمینه و بخشی از متن هستند، نه ناشی از دریافت‌های تحمیلی نفس (طلایی مینایی، ۱۳۸۳: ۵۲۲).

زندگیشان و هماهنگی با آن برای ادامه حیات، بسیار پررنگ است. زمینه‌گرایی در سه وجه کالبدی، تاریخی و اجتماعی - فرهنگی برای مکان ارزش ویژه‌ای قایل است (شیرازی و حجتی، ۱۳۹۰: ۶۶). با گذشت زمان، زمینه تاریخی، اجتماع و فرهنگ بر وجه کالبدی و نیاز مادی اولیه پیشی گرفته و مذهب زمینه جدانشدنی

نتیجه‌گیری

در طول تاریخ زمینه و بستر فرهنگی- اجتماعی کشور هند برای زندگی، بر باورها و مذهب ساکنین تأثیر مستقیم داشته و آرایه‌های تزئینی در بناهای مذهبی از گذشته تاکنون، به عنوان مهم‌ترین نماینده در معرفی تمدن هند، برخاسته از همین زمینه و بستر است. زندگی مردم با زندگی حیوانات به ویژه گاو آمیخته و قابل جداسدن نیست. از طرفی مذهب در تمام لحظات زندگی انسان سنتی حضور دارد و نمودش در تزئینات معماری مذهبی آشکار است. این نقوش تداعی‌کننده نهایت آمال هر فرد مؤمن از محیط اطرافش است؛ زندگی بهتر، سلامتی، محفوظ ماندن از بلاها و ضامن بقای نسل. اگرچه گاوی که در آرایه‌ها و نقوش مقدس آرایه می‌شود (به ویژه در مذهب هندو) تنها جسم و ظاهر نیست، بلکه بسیار فراتر رفته و ارزش معنوی پیدا کرده است. اما در نهایت، چیزی وابسته به نوع زندگی و بستر شکل‌دهنده اجتماع و تمدن هند است که حیات ساکنان جدا از آن نیست. گاو ماده که پرستیده می‌شود ریشه در بستر طبیعی و آیینی دارد و گاوهای دیگر بنا بر خدمتی که به خدایان کرده‌اند، مورد احترام هستند. آرایه گاو به هیچ‌عنوان تزئینی و الحاقی نیست و جزو مهمی از بنای مقدس است. به بیان دیگر اهمیت گاو گاه عین مذهبشان است.

از طرف دیگر، پیشرفت در گذر زمان، وابستگی به زمینه و تنوع‌طلبی سبب تکرار این نقش مهم است. اگرچه در بیشتر نقوش مقدس دنیوی، ظاهراً یک چیز تکرار می‌شود، ولی برداشت و فهم از آن متفاوت است و هیچ‌کس این‌ها را یکی تلقی نخواهد کرد؛ مثل تفاوت در تعریف از گاو در تمدن‌های مختلف که زمینه به تفسیرهای مختلف از یک چیز یکسان می‌انجامد. در کل، بستر و زمینه (به‌طور خاص‌تر زمینه طبیعی) ماده اولیه خلق نقوشی است که در طول زمان و هم‌زیستی با آن، برای فرد هندی قابل ستایش و قدسی شده است.

پی‌نوشت

- * ترجمه انگلیسی این مقاله توسط خانم ترگل حسینی انجام شده که بدین وسیله از ایشان قدردانی می‌شود.
۱. توتِم (Totem): جسمی نمادین است که در اقوام بومی بیشتر قاره‌ها کاربردهای آیینی دارد. توتِم معمولاً به عنوان یادمانی از نیاکان یک ایل یا طایفه عمل می‌کند و افراد طایفه آن را دارای نیرویی برای حمایت و حفاظت از طایفه می‌دانند.
 ۲. هندو: جمع کلمه هندو، مذهب هندی
 ۳. سواستیکا (Swastika): یا نماد گردونه مهر یا چلیپای شکسته. نماد الوهیت، خورشید، خیر و برکت، نظم هستی، جاودانگی و ... است که در بسیاری از تمدن‌های کهن از جمله هند دیده می‌شود.
 ۴. ریگ ودا (Rigveda): یکی از چهار متن اصلی در مجموعه سرودهای (śruti) مقدس هندوئیسم به شمار می‌آید که جمعاً وداها نامیده می‌شوند.
 ۵. Jacques Derrida: فیلسوف الجزایری تبار فرانسوی و پدیدآورنده فلسفه ساختارشنکی که تئوری‌های وی در فلسفه پست‌مدرن و نقد ادبی تأثیر فراوانی گذاشت.

فهرست منابع

- اعظم لطفی، فرزانه. (۱۳۹۰). فرهنگ تلمیحات، قم: نشر مجمع ذخائر اسلامی.
- ایونس، ورونیکا. (۱۳۸۱). اساطیر هند، ترجمه: باجلان فرخی، چاپ دوم. تهران: انتشارات اساطیر.
- جلالیان، مینا. (۱۳۸۹). منشأ زیبایی‌شناسی، مجله منظر، ۲ (۸): ۱۳-۱۰.
- جلالی نائینی، سیدمحمد رضا. (۱۳۷۵). هند در یک نگاه، تهران: نشر شیرازه.
- حکمت، علی اصغر. (۱۳۳۷). سرزمین هند، تهران: دانشگاه تهران.
- سرلو، هوان ادواردو. (۱۳۸۸). فرهنگ نمادها، ترجمه: مهرانگیز اوحدی. تهران: دستان.
- سوافیلد، سایمون آر. (۱۳۹۰). نظریه در معماری منظر، ترجمه: محسن فیضی، مهدی خاک زند و سینا رزاقی اصل. تهران: فرهنگ متین.
- شوان و دیگران. (۱۳۸۳). هنر و معنویت، ترجمه: انشاءالله رحمتی. تهران: فرهنگستان هنر.
- شیرازی، زهره و حجتی، ریحانه. (۱۳۹۰). زمینه تضمین تداوم حیات منظرین، مجله منظر، (۱۷): ۴۱-۳۴.
- طلایی مینایی، اصغر. (۱۳۸۳). عرفان، زیبایی‌شناسی و شعور کیهانی، ترجمه: سیدرضا افتخاری. تهران: مؤسسه خدمات فرهنگی رسا.
- کوپر، جی. سی. (۱۳۷۹). فرهنگ مصور نمادهای سنتی، ترجمه: ملیحه کرباسیان، تهران: فرشاد.
- کوماراسی، آناندا. (۱۳۸۲). مقدمه‌ای بر هنر هند، ترجمه: امیرحسین ذکریگو. تهران: روزنه.
- کوماراسوامی، آناندا. (۱۳۸۴). استحاله طبیعت در هنر، ترجمه: صالح طباطبایی. تهران: فرهنگستان هنر.
- میلی‌آبادانی، عبدالله. (۱۳۷۳). تاریخ ادیان و مذاهب جهان، جلد ۱. قم: منطق (سینا).
- مددیپور، محمد. (۱۳۷۱). حکمت معنوی و ساخت هنر. تهران: حوزه هنری.
- هال، جیمز. (۱۳۸۳). فرهنگ نمادها در هنر شرق و غرب، ترجمه: رقیه بهزادی. تهران: فرهنگ معاصر.
- نصر، سیدحسین. (۱۳۷۹). انسان و طبیعت (بحران معنوی انسان متجدد)، ترجمه: عبدالکریم گواهی. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.